

# Ett stycke rörd natur

## *Agrilogistik och ängshävd hos Fredrik Nyberg och Birgitta Lillpers*

Ingen biotop befinner sig så precist i skärningspunkten mellan natur och kultur som ängen. Dess 'vildhet' – dess enorma biologiska mångfald – är beroende av ett samspel med människan, för utan hävd växer ängsmarken igen och enstaka arter tar över. Slåtterängens *natur* (i dubbel bemärkelse) är helt enkelt beroende av *kultur* (ett begrepp som i sin ursprungliga betydelse betecknar odlandets praktik). Idag räknas ängen som en del av det biologiska kulturarvet i Sverige (Lennartsson och Westin, 29).

Ängen figurerar i ekokritikern Timothy Mortons inflytelserika *Dark Ecology: For a Logic of Future Coexistence* (2016) som ett exempel på hur den ekologiska verkligheten gör uppror mot vad han kallar *agrilogistiken*. Agrilogistiken är, menar han, ett agrikulturellt "program" som körts i 12 000 år, och som i grunden utgör ett löfte om att utrota rädsla, oro och motsägelser genom att upprätta tunna rigida gränser mellan mänskliga och ickemänskliga världar och genom att reducera existensen till ren kvantitet som kan kontrolleras (Morton, 43). Liksom människokroppen till stor del består av ickemänsklig DNA, utgörs ängen av en mängd saker som inte *är* äng – den motsäger på så vis sig själv, om man följer den aristoteliska logik som Morton menar är tätt sammankopplad med vissa jordbrukspraktiker (75). Morton föreslår istället *slingan* (*the loop*) som ett sätt att tänka existensen ekologiskt: den möjliggör ett tänkande som är uppmärksam på hur saker både *är* och *förändras*, både undandrar sig världen och hänger ihop med den (5–6).

I den här artikeln tar jag Mortons mörka ekologi och diskussion av agrilogistiken som en utgångspunkt för en undersökning av poetiska gestaltningar av ängen. Ängen har en lång historia som populärt topos i lyriken och har – kanske på grund av sin ambivalenta karaktär mellan människoskapad natur och ett 'vilt' uttryck – fortsatt att leva i den samtida poesin. Undersökningens huvudsakliga fokus är tre diktsamlingar från 2010-talet: Fredrik Nybergs *Att bli ved* (2013) och *Slingorna och undergången: Att bli ved II* (2015) samt Birgitta Lillpers *Anteckningar om hö* (2016). I dessa diktsamlingar är ängshävden ett centralt motiv. Båda poeterna tar sig an

frågor om relationen mellan natur, kultur och jordbruk mot bakgrund av en existentiell kris. Men innan jag fördjupar mig i dessa diktsamlingar kommer jag att teckna en kort bakgrund till ängens historia i det svenska jordbruket och den svenska litteraturen.

## Ängen i och utanför dikten

Ängen uppstod för ungefär 2 500 år sedan, då järnåldersmänniskan började tillverka redskap för slätter. Detta sammanföll med att människorna i Norden blev mer bofasta. Medan man ofta betonat klimatförändringar som anledning till att djuren började hållas inne och utfodras om vintern, finns det också de som menar att fähusen snarare infördes som en rationalisering av mjölkproduktionen än av omsorg om djuren (Welinder, Pedersen och Widgren, 254). Den praktik som då uppstod kallas "äng är åkerns moder"-jordbruket, i vilket de vilda ängsväxterna slogs och blev vinterfoder åt djuren, vars gödsel sedan ströddes över åkern (Lennartsson och Westin, 17). Ängshöet var därmed helt centralt för att kunna odla större arealer. När jordbruket skulle mätta allt fler började svagheterna med denna typ av jordbruk visa sig: ängsmarkerna är ineffektiva med moderna mått mätt. När Linné förde in klövern växter på 1700-talet tog vallen så småningom över som främsta källa till djurfoder: en mer arbetsintensiv odlingsform där de kvävefixerande klövern växterna hindrar att jorden dräneras på näring (Samuelsson, 19).

Ängen beskrivs ingående – i sina många olika skepnader – i poeten och botanisten Sten Selanders praktverk *Det levande landskapet i Sverige*, som först utkom 1955. Selander påpekar att ängen länge utgjort en idyllisk, efterlängtdad plats i den svenska kulturen: ängen eller hagen bildar ständigt bakgrund till "den ljusa eller vemdiga kärlekslyriken" (324). Han citerar en källa från 1700-talet som hävdade att de gotländska bönderna envisades med sina "usla", magra ängar på grund av deras skönhet (325). Även om man nog bör ta detta påstående med en nypa salt, kan man se det som en indikation på att det länge funnits en konflikt mellan ängen som produktionsplats och ängen som estetiskt-ekologiskt objekt.

Selander beskriver ängens försvinnande från det svenska landskapet, accelererad under hans egen livstid, som en "förintelseprocess" (326). Idag är ängens areal endast en procent av det den var 1870, och redan då hade ängar plöjts och odlats upp i över hundra år (Lennartsson och Westin, 36). Så tidigt som på 1700-talet, menar Selander, "stiger en oavbruten, entonig klagokör över ängsbrukets minskade lönsamhet och ängsjordarnas försämring" ur skrifter om det svenska lantbruket (327). Medan Selander å ena sidan prisar ängens skönhet, konstaterar han å andra sidan krasst att vi inte längre behöver den – "vi reder oss gott med bara åker och skog", ängen är ett slöseri med mark (328). Konstgödselns intåg på 1900-talet gjorde ängen överflödigt i det moderna, industrialiserade jordbruket. Där existerar den nu endast i undantagsfall som en del av ett "bevarande EU-projekt där bonden fått bidrag", som författaren Sanna Samuelsson uttrycker det i essän "Befängd äng – anteckningar från en äng" (13).

Ängens stora betydelse i det förmoderna och tidigmoderna jordbruket i Sverige och andra delar av världen kan användas för att problematisera Mortons narrativ

om hur odling och en viss typ av logik hänger samman. Hans kritik av Aristoteles substansteori utgår ifrån den moderna åkern som

“a substance underlying its accidents: cats happen, rodents happen, bees and flowers happen, even wheat happens; the slate can always be wiped clean. Agrilogistic space is a war against the accidental. Weeds and pest are nasty accidents to minimize or eliminate. (50)

Utifrån denna beskrivning har ängen egentligen aldrig kunnat inrangeras i agri-logistiken: till skillnad från åkern plogas den inte och den sås inte på nytt varje år. Ängen har aldrig helt kunnat reduceras till en homogeniserad yta<sup>1</sup> utan är en plats där tiden lagras i grässvålen: “det är grässvålen som är märkvärdig / med den där blomsterängen, obruten grässvål / sen vikingatid ungefär, det gör den till ett Ställe”, skriver Bengt Emil Johnson i dikten “Rapport angående resan till Atterboms Pålsbo dagen före Erik Beckmans begravning”, en av många texter som citeras i *Att bli ved* (Johnson, 49; Nyberg 2013, 89). Ängen präglas inte heller, som åkerns monokultur, av en antiestetik. Medan vetet kultiverades för maximal produktion och minimala blommor (Morton, 45) finns det på ängen rum för estetiska uttryck av olika slag – uttryck som ibland, om vi får tro Selander, har hindrat bönderna från att öka gårdens effektivitet. På ängen har många arter och intressen alltid kunnat samexistera. *Samtidigt* var den en viktig del av jordbrukets expansion. Det är en paradox som Morton inte berör, trots hans retoriska förkärlek för motsägelser.<sup>2</sup>

Trots att jordbrukets modernisering gjort ängen till en perifer företeelse försvinner den inte ur litteraturen. Tvärtom har ängen sin plats i poesin kanske just *tack vare* sin marginalisering. Samuelsson menar att ängen i sin romantiserade form inte är en arbetsplats eller foderplats utan “ett slags Arkadien, där minnet av dess existens både lugnar och upprör oss” (15). Ängen blir ett Nordens *locus amoenus*, pastoralens “behagliga plats”. Ett exempel är Ludvig Johan Runebergs “Vallgossen” (1830), där diktjaget minns ett kärleksmöte på ängen samtidigt som “hjorden står i stallen / med gräs och blad” (Runeberg, 22). Medan djuren livnär sig på ängens produkt, värmer sig alltså vallgossen vid dess bild. Men i 1700-talsdiktaren Gustaf Philip Creutz pastoral “Sommarkväde” (1756) skildras faktiskt ängen, på sätt och vis, som en arbetsplats, då slåttern framställs som ett våldsamt mord på ängens blommor:

“Ty tusen dödar kring dem rasa,  
Och lian med en mordisk makt,  
De späda lik för vädret sprider,  
Och sist i gröna pyramider,  
Begraves deras forna prakt. (Creutz, 55)

Medan slåtterängen för en modern människa med begränsad inblick i jordbrukspraktiker kan framstå som en av människan orörd plats, är Creutz uppmärksam på människans ingrepp i naturen och låter i stället älskogen ske i skogen, där redskapens spår inte syns.

Genom att kopplas samman med den antika herdediktningen blir dock ängen oftast en plats för erotik och kärlek, en tradition i vilken Ann Jäderlunds diktsam-

ling *Som en gång varit äng* (1988) – som citeras i Nybergs svit (2015, 9) – utgör det mest inflytelserika samtida exemplet. Men här har den skarpa gränsen mellan förgrund och bakgrund, mellan människa och växtlighet, blivit suddig. Jäderlund remixar folkvisornas och kärlekslyrikens ängsmotiv och skruvar upp de mörka och köttsliga undertonerna: som Staffan Bergsten påpekat syftar ord som “stift”, “pistill”, “källa” och “brunn” uppenbart på könsorgan (Bergsten, 131). Människan är här på ett påtagligt sätt både kött och hö (se exempelvis Jäderlund, 77–78). Här träder höet som förgänglighetsmotiv fram – ett ämne jag återkommer till i avsnittet om *Anteckningar om hö*.

Under 1900-talet växer även en mer konkret poetisk ängstradition fram, där fokus ligger på betraktelsen av det intensiva ekologiska samspel som försiggår där – blommorna och insekterna är då själva målet för dikten snarare än en omväg till människans erotiska lekar. I denna tradition kan ängen till och med tillskrivas en röst. I en dikt från 1902 besjunger August Strindberg ängen, som i sin tur sjunger tillbaka (genom de humlor som rör sig mellan klöverblommorna): “Ängen sjunger! Stå still, och hör på sångarnes körer, / Är det dig ej, när du lyss, som själva blommorna sjöngo?” (Strindberg, 37). Ett halvsekel senare diktar Harry Martinson på ett liknande sätt om “Ängens sång”: “En blommande äng kan beskrivas bara av sina fjärilar, / bara rätt besjungas av sina bin” (Martinson, 45). Denna vilja att tillskriva ängen eller insekterna en egen sångröst kan läsas som ett svar på hur ängen i den lyriska traditionen använts som en bakgrund för mänskliga aktiviteter. För poeter med ett öga (och öra) för ickemänsklig agens blir ängens sång i första hand ett ärende för bina, och i andra hand för människan som diktar. Denna tradition vidareförs på sätt och vis i Nybergs *Att bli ved*.

Samtidigt är ju ängen, som vi sett, beroende av människan för att fortsätta vara äng. Det är framför allt i detta spänningsfält mellan kulturell praktik och ekologiskt samspel som ängen blir produktiv i de diktsamlingar jag nu kommer att diskutera.

### Att gå igenom ordet äng. Fredrik Nybergs *Att bli ved*-svit

I *Att bli ved* och den uppföljande *Slingorna och undergången: Att bli ved III* skriver Fredrik Nyberg (f. 1968) in sig i en lång tradition av att sammanföra diktandets och jordbrukets praktiker. I essän “Vergilius metapoeticus” skriver Jesper Svenbro att det latinska ordet *versus* samtidigt betecknar plogens rörelse över åkerlappen (dess *vända*), “plogfåra” och “versrad” (107). I *Att bli ved* använder Nyberg denna strukturella koppling mellan dikten och jordbruket som ett sammanbindande kitt. Även om referenser till plogens vändning över åkern förekommer, är det framför allt ängen som står i centrum, som en plats och en praktik som utmärker sig. *Att bli ved* är en del av Nybergs konstnärliga forskningsprojekt vars fokus är poesins ljudande kvaliteter, där ljudlikheter, återkommande slingor, meter och rytm är viktiga aspekter. Men det material som loopas och formas är till stor del ängsmaterial.

Bland annat möter läsaren en mängd påståenden om ängen: “Ängen e en kombination” (2013, 53), “Ängen e nonsens” (2013, 51), “Ängen äger rum” (2013, 55), “Det e ängen som alstrar språket” (2013, 75) och “Ängen e metrisk” (2015, 26) – för att nämna endast några exempel. Vissa av dessa påståenden verkar vara direkt

hämtade ur facklitteratur om ängen, såsom det redan nämnda “Ängen är åkerns moder” (2013, 17), andra är mer metaforiska, som “Ängen e en lunga” (2013, 124). Ängen står kort sagt i centrum för dessa diktsamlingar, men det är inte i form av en mimetisk gestaltning av en äng utan som ett objekt inlindat i olika diskurser, som i sin tur vävs samman med metapoetiska resonemang. Ängen ställs även i relation till intilliggande biotoper som skogen, åkern och hagen. Diket återkommer som en gränsmarkering, som har sin motsvarighet i textens typografiska mellanrum. Citat från fack- och skönlitteratur förvanskas och omvandlas, anpassas till diktens rytm och inre logik.

Ett utmärkande drag är att dikten hela tiden rör sig mellan olika nivåer och betydelser. Läsarens blick riktas än mot ordens materialitet, än mot vad de betecknar: “oiN går genom ordet äng Genom ett landskap av gräs” (2013, 75). Eller som i följande citat:

“Äng e ett ord omgivet av diken Ängen bör inte heller bolagiseras Eller begripas endast som sin summa. (2013, 88)

Alla dessa påståenden, som ibland tillskrivs olika namngivna karaktärer, såsom “Det höga gräset i hagen” eller “oiN”, ställs mot varandra i ett kollage som är svårt att ge en rättvisande eller överblickbar bild av. Man kan ana resonemang om ängen som en plats utanför ekonomin – “Ängen har ingen som helst del i skuldekonomin, / i tillväxtdogmatiken, / säger Det höga gräset i hagen” (2013, 128) – men å andra sidan är det svårt att säga vilken status en sådan utsaga har i helheten. Den pekar mot ängens obsoleta status i dagens industriella jordbruk, men å andra sidan följer den ängens ursprungliga funktion som en del av jordbrukets tillväxt.

Att argumentera för ängen, menar Sanna Samuelsson i sin läsning av *Att bli ved*, “känns som att argumentera för poesins krängande och vrängande av språket” (17). Båda två är, menar hon, en form av överflöd i förhållande till en rådande åtstramningspolitik där effektivitet är ledordet. Hon konstaterar att även Nyberg upprättar en analogi mellan poesin och ängen – Nyberg skriver själv i sin konstnärliga avhandling att dikten “då den utspelar sig mellan det av naturen tillsynes givna och det av kulturen skapade” är “att likna vid en äng” (citerad i Samuelsson, 18). Man kan säga att Nyberg förnyar Vergilius agrikulturella metapoetik – i vilken en metaforisk förbindelse upprättas mellan den bukoliska dikten och dess innehåll (Svenbro, 107) – på ett sätt som betonar samspelet mellan det spontana eller ‘naturliga’ och det ordnade eller ‘kulturella’ och som öppnar för en mångfald av röster. Nyberg förstärker också den senare aspekten genom att väva in citat och allusioner och belysa diktens intertextuella förbindelser. På så vis utvecklar Nyberg i *Att bli ved*-sviten en ekopoetik med fokus på återvinning (av tidigare texter) och mångfald (av röster).<sup>3</sup>

Titelns “Att bli ved” är, som det mesta i Nybergs poesi, mångtydig. Dels pekar frasen mot veden som en boplats för liv: “Död ved lever” är en vanlig slogan inom den svenska naturvården. Dels är ved ett material utvunnet ur trädet, ett bränsle. Och slutligen kan frasen också läsas som en förvanskning av danskans *at blive ved* – att fortsätta – då *Att bli veds* tredje avsnitt inleds med ett lösryckt citat från Per Højholt: “Det sker ingenting. Den bliver bare ved og ved og ved” (69). Men hur ska man

tolka detta fortsättande där ingenting händer? I ängens fall har det olika betydelser beroende på vem man ser som agent för fortsättandet. Är det människan som ska fortsätta hävda, eller är det ängen som ska fortsätta växa ifred?

Hos Nyberg är det inte avlägsnandet av gräs som är det främsta hotet mot ängens fortvarande: "Ängen behöver aldrig någonsin forslas bort. Den försvinner / alldeles av sig själv" (54). Ängen i *Att bli ved* är alltså på väg att försvinna, men inte nödvändigtvis för att marken ska bli åker eller parkering, utan snarare genom att människan tar sin hand från den så att den växer igen: "Ängs-optiken skall bli 1 Skogs-optik. Eller 1 Kärr-optik" (2015, 21). En äng som bara *fortsätter* att växa utan störning slutar till slut att vara äng: "En igenvuxen äng e ingen äng" (2013, 46). I Mortons exempel där stråna avlägsnas förvandlas ängen i slutändan till en parkeringsplats, en entydigt 'dålig' omvandling. I Nybergs samling är ängens förvandling en mer komplicerad fråga. Är det bra eller dåligt att människan tar sin hand från ängen? Det är en vedertagen sanning att en äng är som vackrast när den växer igen, det kallas den "älskliga fasen": om hävden upphör kommer blommorna att växa sig större och explodera sina estetiska uttryck i några år, innan några få arter tar över och ängen växer igen. På så vis pekar Nybergs poetiska bruk av ängen på ett sätt att leva och arbeta som varken är harmoniskt eller invasivt: både ängen och dikten förutsätter ett samspel mellan inre och yttre, mellan människan och hennes miljö, som inte saknar våldsamma inslag men inte heller riktigt är en del av agrilogistiken.

*Att bli ved* handlar till stor del om övergångar. Dikten rör sig i gränser och diken mellan äng och skog, fält och kärr – gränser som kan sägas existera både i tid och rum och som även synliggörs rent typologiskt i dikten genom extra mellanrum mellan orden. Ängen gränsar i varje givet ögonblick till en annan biotop, men gränserna är föränderliga över tid; en gång var ängen skog, och skog kan den bli igen om den inte hävdas. I *Slingorna och undergången* är igenväxandets tematik starkare, alla gränser verkar luckras upp och människa och växtlighet smälter samman. Lupinerna "kväver Backnejlikan, Darrgräset / å Gullvivan med sina väldiga / Kvävehänder" (2015, 60), och dessa lupiner verkar vara inordnade i "Hyperkapitalistiska slingor" (2015, 59). Precis som de flesta arter som vi kallar invasiva, har de förts till nya platser av marknadens flöden mellan länder och landskap. Men slingorna i *Slingorna och undergången* är inte endast kapitalismens flöden, de är också ljudslingor och andra former av repetition. I *Dark Ecology* är slingan (*the loop*) en central del av Mortons argument:

“Ecological awareness is weird: it has a twisted, looping form. Since there is no limit to the scope of ecological beings (biosphere, solar system), we can infer that all things have a loop form. Ecological awareness is a loop because human interference has a loop form, because ecological and biological systems are loops. And ultimately this is because to exist at all is to assume the form of a loop. The loop form of beings means we live in a universe of finitude and fragility, a world in which objects are suffused with and surrounded by mysterious hermeneutical clouds of unknowing. It means that the politics of coexistence are always contingent, brittle, and flawed, so that in the thinking of interdependence at least one being must be missing. (6)

Morton beskriver sedan olika former av slingor. "Positive feedback loops" eskalerar skeendena i ett system, exempelvis när människans bruk av insektsmedel för att förbättra skörden leder till bidöd och minskad pollinering. Sådana slingor är vanliga i människans försök att kontrollera sin omgivning, och dessa oförutsedda konsekvenser – som är grunden för de ekologiska kriser vi upplever idag – kallar Morton för "unexpected fallout from the myth of progress" (7). Men det finns även andra typer av slingor: en märklig slinga ("strange loop") innebär att två nivåer som verkar vara separata i slutändan övergår i varandra och byter plats. Morton exemplifierar med hur mänskligheten blir geologi i antropocen – det handlar om vilken skala men betraktar objektet ifrån (7).

Men hur ska vi förstå detta i relation till ängen och Nybergs poesi? Även om den positiva återkopplingslingans oförutsedda konsekvenser ofta är negativa, kan man säga att ängens biologiska mångfald och skönhet i själva verket också är en bieffekt av människans jordbruk och agrilogistiken. Istället för att strömlinjeforma sin omgivning bidrog ängsbrukets återkopplingslinga historiskt både till en ökad effektivitet i jordbruket och en ökad biologisk mångfald. Men ängen kan också förstås som en *märklig slinga*: på slätterängen löper kultur och natur in i varandra och visar sig vara samma. Ängen är, så att säga, ett stycke rörd natur, som visar att problemet inte främst är att vi brukar jorden, utan hur och i vilken utsträckning.

### Höets rike. Birgitta Lillpers *Anteckningar om hö*

Om ängen i *Att bli ved* fungerar som en utgångspunkt för en experimentell poetisk praktik, utgör ängarna i Birgitta Lillpers (1958–) diktsamling *Anteckningar om hö* konkreta platser där höet slås. Lillpers författarskap har ofta tillskrivits ett provinssiellt drag (Bergsten, 195), och i en recension av *Anteckningar om hö* menar Anna Hallberg att Lillpers uttrycker en poetik som går ut på "att verkligen försöka skriva platsen, precis som den ser ut". Den ekologiska eran innebär platsens återkomst, skriver Morton, men han torgför samtidigt en uppdaterad förståelse av begreppet *plats*: inte som en fast liggande entitet i rummet, utan ett tidsligt föränderligt och loopformat fenomen: "Place doesn't stay still, but bends and twists: place is a twist you can't iron out of the fabric of things" (Morton, 11). Lillpers platser utmärks av just en sådan rörlighet – i hennes diktvärld ligger markerna inte fast, menar litteraturvetaren Anna Williams; "Ändå bär de sin vandrare genom en mångfald platser" (353). Denna paradox, menar hon, är en förutsättning för Lillpers diktning: "Den bygger språkliga landskap som inte finns någon annanstans" (352).

I *Anteckningar om hö* är det framför allt tre distinkta platser som är centrala: gården i Dalarna och ängarna där höet slås, Manchester där diktjaget på en resa vandrar runt i spåren av industrialiseringens historia samt de vita sjukhusrummen där hon genomgår en strålbehandling. Men även om de går att urskilja från varandra, glider platserna samman genom minnet och dess återaktiveringar. Tidigt i diktsamlingen vävs platserna ihop genom en uppmaning som kan läsas som riktad både till diktjaget och till läsaren: "Gå Oak Street genom Northern Quarter, / gå över slättermarken, gå / till strålningen / så springa ut för nattviolerna" (Lillpers, 8). Medan de första raderna adresserar de konkreta och berättande aspekterna av

dikten, kan man säga att den sista berör det arbete med språket som håller dikten öppen för det oväntade, liksom hävdandet av ängen ger nattviolerna livsrum – de är en sorts orkidé som växer på ängar, och vars doft är starkast på natten.

Nästa uppslag utgörs av en prosalyrisk beskrivning av ängsslåtter. Avsnittet inleds med en förklarande rubrik: “Ängshöet från själva gården:”, vilket följs av en beskrivning av proceduren men också av platsen och ängens förutsättning. Den beskrivs som mager – “Vi är ju på ett berg”, och “här får man slå runt stenar där det går, knotor och leder” (10). Det hårda i jorden ställs bredvid och kopplas samman med kroppens hårda material, och visar att människan inte är separerad från sin miljö och praktik. Sedan följer en passage som till stor del består av en upprädningslista av arter:

“ I övrigt rör det sig nu om lätta arter i särskilt lågväxande variant och det är blomma och blomma. Här slås när rödklinten precis slagit ut. Här hässjas då brunört, akleja och rutor, båda sorterna kovall, en äxing, käringtand, daggekåpor och då bruntonade rödklövrar. Brunklöver därjämte. Du kan begära att få en påminnelse! Humleblomster, utblommat rynk. Björkpyrola, tistlar. Alla ska nämnas. Smärre umbellater, blå-, ängs- och någon hässleklocka. Smörblommor av många slag. Backnejlikan, underverket. Skärt som bara den. Restbit. Nämn dem alla. Maskrosor, syror, blåbär och jungfrulin. Ärenpris. Lingon. Björk och rönn, videt och dess korsningar. Nässla. Ros och mjölkört, alla gräsen förresten. Nu är katalogen här. Stenbär. Blåra och näva och måra, vit och gul. Någon viva. Kryssa i kulör. Veronika och grässtjärnblomma, jordrök och kämpar, groblad, orm- och ekorrbar. Ingen förhandsvisning. Smultron, tall, vial och vickrar. Ingen ska köpa. Ängshässjorna är det sista vi tar. Vi har väntat på det. Ingen ska köpa. Det kommer ilar av tid och det handlar om hur den skrider. (10)

Benämmandet och upprepandet av ängen och dess utrotningshotade flora har idag en besvärjande karaktär, menar Samuelsson (13). Men här glider besvärjandet över i en parodi på sig själv när mångfalden gör platsen svår att föreställa sig: långt ifrån alla arter är typiska ängsväxter, men “Alla ska nämnas”. Det är som om ängens omgivning invaderar den, med lingon och björk. Denna vilja att inkludera allt – även sådant som inte är önskvärt – utgör en motsats till agrilogistikens impuls att renodla. Frasen “Alla ska nämnas” speglas sedan rytmiskt av “Ingen ska köpa”. Höet verkar stå utanför ekonomins grepp – men några rader senare konstateras att det gröna ängshöet “borde kunna säljas till krogar”. Detta får sin förklaring senare i samlingen, då diktjaget förfäras över att en lyxkrog serverar en meny baserad på hö (87). Dessutom signalerar ankomsten av en “katalog” att diktjaget kanske inte ens befinner sig på ängen, utan vid köksbordet där hon bläddrar sig igenom ett utbud av fröer att så en kommande vår. På så vis gestaltas ängen som en del av ett system större än den avgränsade biotopen.

Rikedomen i höet “från själva gården” kontrasteras senare mot höet från “De nordligaste ställena”, ett gräs som “bara svårligen” slås med lie (48). I detta avsnitt betonas ännu mer än tidigare den praktiska kunskap som är en förutsättning för ängsslåttern: tiden för skörden, hässjandets konst (“Sådant gräs måste tålmodigt kmmas för att inte rasa isär redan när man sticker gaffeln i”), handens känsla för när höet är torrt:

“ Höet från de nordligaste ställena behåller ända in i fullbordad torkning en vaxig kyla som lätt förväxlas med väta. Man måste orka och våga stoppa in sin hand så många gånger, orka och våga sluta ögonen gång efter gång, envisas som en extrem, veta skillnader. (49)

I det moderna jordbruket har den typ av skillnader som här nämns utraderats: man sår ett sädesslag eller en frömix med ett fåtal arter gräs och klöver, valda för sin förutsägbarhet, och skördar med maskiner vars finmotorik inte motsvarar en hands. Morton menar att det estetiska är vad agrilogistiken utestänger: allting ska strömlinjeformas och standardiseras. Funktion går före form, eller rättare sagt: produktivitet och likformighet går före både skönhet och smak i det industrialiserade jordbruket (Morton, 45). Att med handen känna om höet har torkat är, kan man säga, en motståndshandling mot agrilogistiken. Samtidigt har höet från de nordliga ställena låg kvalitet: det är dammigt och fröigt, djuren äter helst annat foder. Att ängen fortfarande slås har inte en rationell förklaring, men kanske en estetisk – liksom de gotska bönderna värnade sina magra ängar, bibehåller diktjaget ängarna på de nordligaste ställena. Kanske är det just där som nattviolen växer?

Avsnittet avslutas med ett försök att anlägga ett rationellt och produktivitetsorienterat perspektiv på det som just beskrivits, detta tidskrävande arbete för ett foder av låg kvalitet:

“ Kan neddragningar på dessa områden både åstadkomma minskande utgifter och samtidigt skapa utrymme för ökande satsningar på andra områden som effektivt och långsiktigt bidrar till att skapa förutsättningar för ökad tillväxt? Förvirrade insatser. Utfallet skiftar stort mellan åren. Men är det inte så med allt. (49)

Här använder Lillpers samtidens effektiviseringsspråk, men det mynnar endast ut i förvirring. Istället för att söka tröst i agrilogistikens besvärjande av oron ses oberäkneligheten i ögonen: ibland är skörden bättre, ibland sämre. Är det värt att försöka optimera?

Man kan ställa avsnittet bredvid ett annat där Lillpers skriver om hur “det verkliga målet för det hela glöms / trots att språket låter om ‘uppfylla mål’” och sedan fortsätter:

“ Målet kanske inte längre finns,  
man får onekligen känslan av att  
målet inte längre finns.

Men höet!  
Är ett helt  
rike. (70)

Här plockas höet definitivt ut ur agrilogistikens maskineri och blir ett mål i sig självt. Men vad för slags rike rör det sig om? I en kristen traditionen är höets förbindelse med döden stark; bibelorden från Jesajas har populariserats i Carl David af Wirséns psalm: “Allt kött är hö, / var växt skall dö / och tiden allt fördriver”. Frasen om höet

som ett rike förekommer även i mer direkt relation till döden: "Döden / ett tyst / hö [...] höet / är ett helt / rike" (45). Lillpers söker inte den transcendens som den kristna traditionen erbjuder som alternativ till köttets och höets förgänglighet, men inte heller är det en absolut närvaro i det materiella som gestaltas i *Anteckningar om hö*. Snarare är det ett sökande, genom det poetiska språkets, efter tingens fränsida:

“ Vad för enastående verkliga fullkomliga  
frånvaro är denna frånvaro  
som mer intresserar mig  
än tingen och vad det blir av dem? (101)

Här blir diktens kritik av närvarans metafysik – som premierar tingens identitet, essens och närvaro – explicit. Allting är ständigt i rörelse, ingenting är helt sig självt. Samtidigt genomsyras diktsamlingen av en omsorg om tingen, en "politics of coexistence" för att tala med Morton, som är skör och bristfällig. Allting hänger samman, men något fattas alltid (Morton, 6). Poesin verkar uppstå i glappet mellan det närvarande och det frånvarande, mellan hur saker framträder och vad de är.

Detta blir synligt i hur tiden ständigt påkallas i dikterna. Höets rike är kanske just en plats – ett rike – där tiden och dess gång materialiseras. Höet innehåller rent konkret lager av tid: sommaren då det växt, dagarna då det slagits och hässjats, men också en djupare tid av ängens långa liv: den märkvärdiga grässlålen, för att tala med Bengt-Emil Johnson. Höet är liv och död på samma gång, och ska ge nytt liv genom att införlivas i andras kroppar.

Livet är inte dödens motsats, skriver Morton, utan är beroende av den (97). Fosterutvecklingen och cancerutvecklingen tillväxt är homologisk förutom att fosterutvecklingen kommer till stånd genom att överflödiga celler dör. Cancer är okontrollerat liv, som leder till död. Därmed kan man säga att livet är "an ambiguous spectral 'undead' quivering between two types of death: the machination of the death drive and the dissolution of physical objects" (97). I *Anteckningar om hö* blir diktjaget medveten om sig själv som en samling av icke-identiska entiteter när cancer växer i kroppen: "Cellerna: avlägsen / släkt / som plötsligt / tar kontakt" (57). Livets spektrala, märkliga karaktär betonas återkommande genom korskopplingar mellan den cancersjuka och strålbehandlade kroppen och ängsväxterna som besvärjs, slås och hässjas till hö. Den död som Creutz såg i slåttarna är inte att förringa: ängen är ett stort kretslopp. Samtidigt vissnar alla blommor ned och dör vid årets slut, och genom att bli till hö får de ett slags materiellt efterliv i djurens kroppar och sedan i de kroppar som äter djuren. "Tänker du på det hela tiden? / Nej, det är / helt införlivat, någon / tanke kan jag inte / kalla det", heter det i strofen efter den nyss citerade (Lillpers, 57–58).

Det går inte att hela tiden tänka på att man är en kropp byggd av triljoner av celler och bakterier som alla lever sitt eget liv – men att ändå leva med den kunskapen, *införlivat*, är ett exempel på vad Morton kallar *ecognosis*. Ekognosis handlar om att acceptera att tingen avviker från sig själva, att de har en nonsensartad och smittsam/motbjudande ('pestiferous') dimension (Morton, 96). Att ting är som ängen: suddiga i kanten. "Är detta en plats / där allting ryms? En plats / där allt får

ingå?”), frågas det tidigt i *Anteckningar om hö* (Lillpers, 16). Dikten svänger från ett nej till ett öppet ja: detta är en plats “där även det elakartade ingår” (16) – sjukdomen, oron och ogräsen omfamnas, på tvärs mot agrilogistikens program. Lillpers beskriver en “risig terräng”, där den människa hamnar “som i allt snävare cirklar / försöker ringa in något” (17). Exakt var och vad detta något är går kanske inte att säga, men det verkar handla om förhållandet mellan liv och död, mellan kött och hö, mellan människa och andra livsformer. Cirkeln, slingan, loopen är då en kongenial form: “The loop form of beings means we live in a universe of finitude and fragility” (Morton, 6). “Alla har en svaghet / alla har en vaghet”, replikerar Lillpers (73). Det passiva mötet med sjukdomen och det aktiva arbetet med slåttern blir för Lillpers två sammanflätade delar i en undersökning av existensens villkor.

### Avslutning: i agrilogistikens utkant

Medan Birgitta Lillpers med utgångspunkt i ett centrallyriskt diktjag redogör både för det konkreta slätterarbetet och höets symboliska betydelselager, arbetar Fredrik Nyberg med ängen som en bild för poetiskt skapande – samtidigt som han utforskar ängen både som ord och fenomen. De analyserade diktsamlingarna har det gemensamt att de ifrågasätter stabila uppdelningar mellan liv och död, mellan existens och icke-existens, mellan mänsklig och mer-än-mänsklig mening. Livet är på sätt och vis en form av försvinnande, i en märklig slinga, där utsida övergår i insida och vice versa.

Mortons mörka ekologi och hans begrepp om agrilogistiken – som pekar mot hur ett visst sätt att strukturera tänkandet hänger ihop med våra jordbrukspraktiker – har fungerat produktivt i läsningarna av *Att bli ved*-sviten och *Anteckningar om hö*, samtidigt som jag har argumenterat för att slätterängen som biotop och topos i litteraturen utgör en störning i det rätlinjiga narrativ som han konstruerar från Mesopotamiens fertila halvmåne till 2000-talets pesticidberoende monokulturer. Agrilogistiken sammanfaller aldrig helt med jordbrukspraktikerna. Även om slätterängen uppstod som ett led i agrilogistikens strävan efter effektivitet och kontroll, har den alltid varit en plats där tid lagras, snarare än en yta som plogas upp och sås på nytt. Som ett skört och stort kretslopp, immun mot fantasier om ett orört landskap, existerar ängen som en plats där en mångfald av arter samexisterar.

### Noter

- 1 Jag syftar här på Mortons diskussion om begreppen “space” och “place” (Morton, 9-11), där han polemiserar mot vad han uppfattar som en tendens att avskriva “platsen” och det lokala som ointressanta och antropocentriska kategorier. Han menar tvärtom att platsen är ett mer rikt och filosofiskt användbart begrepp.
- 2 Mortons beskrivning av jordbrukets uppkomst som ett misstag, där han citerar en inflytelserik artikel av Jared Diamond (Morton, 52), motsägs dessutom av Wengrow och Graebers genomgång av vad modern arkeologisk forskning säger om saken: jordbrukets första tid präglades av en flera tusen år lång period av experiment och övergivande snarare än en enkelriktad engångshändelse (Wengrow och Graber, 260).
- 3 För en diskussion om återvinning av äldre texter som en eko-estetisk poetik, se Tarlo.

## Litteraturlista

- Bergsten, Staffan (1997): *Klang och åter: Tre röster i samtida svensk kvinnolyrik*, Stockholm: FIB:s lyrikklubb.
- Creutz, Gustav Philip (2010): *Dikter och brev*, Stockholm: Atlantis.
- Graeber, David och David Wengrow (2021): *The Dawn of Everything: A New History of Humanity*, London: Allen Lane.
- Hallberg, Anna (2016): "Människan är hö: Rik vandring med Lillpers i dikten", i *Dagens Nyheter*, 30 mars 2016.
- Johnson, Bengt-Emil (1996): *Över Oxbrobäcken: Dikter*, Stockholm: Bonnier.
- Jäderlund, Ann (2019): *Som en gång varit äng*, Stockholm: Nirstedt/litteratur.
- Lennartsson, Tommy och Westin, Anna (2019): *Ängar och slåtter: Historia, ekologi, natur- och kultur-miljövård*, Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Lillpers, Birgitta (2016): *Anteckningar om hö*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Martinson, Harry (1958): *Gräsen i Thule*, Stockholm: Bonnier
- Morton, Timothy (2016): *Dark Ecology: For a Logic of Future Coexistence*, New York: Columbia University Press.
- Nyberg, Fredrik (2013): *Att bli ved*, Stockholm: Norstedts.
- Nyberg, Fredrik (2015): *Slingorna & undergången: Att bli ved III*, Stockholm: Norstedts.
- Samuelsson, Sanna (2021): "Befängd äng", i *Lyrickvänner* 68.3, s. 12–20.
- Selander, Sten (1987): *Det levande landskapet i Sverige*, Göteborg: Bokslogen.
- Svenbro, Jesper (2002): "Vergilius metapoeticus", i *Fjärilslära: Antika, barocka och samtida figurer för det skrivna ordet och läsandet*, Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Strindberg, August (1989): *Samlade verk 51: Ordlek och småkonst och annan 1900-talslyrik*, Stockholm: Norstedts.
- Tarlo, Harriet (2009): "Recycles: The Eco-ethical Poetics of Found Text in Contemporary Poetry", i *Journal of Ecocriticism* 1.2, s. 114–130
- Williams, Anna (2002): "Birgitta Lillpers marker", i Håkan Möller och Otto Fischer (red.): *Poetiska världar: 33 studier tillägnade Bengt Landgren*, Eslöv: Symposium.